

Participació ciutadana per fer front al centralisme

Clara Calabuig Martínez, Paula Niubó Obiol

Fotografia de [Marta Mas Girones](#)

A banda de les dues autores, en aquest article hi han contribuït les següents persones: Raimon Bonsfills Clotet, Elisenda Clèries Tardío, Joan Balcells, Marta Contijoch Torres, Anna Gutiérrez Fonollosa, Joana Nabau Jové, Max Oliveras, Sonia Ribera, Carla Rivera, i Jenniffer Kriss Thiers Quintana.

Introducció: *desarrollismo* i èxode rural a Catalunya

Catalunya pateix un desequilibri territorial accentuat, vigent en la forta centralització de serveis i recursos a la capital de Barcelona i teixit circumdant. Aquesta situació, que s'arrossega des de fa dècades, es fa significativament palesa a partir de la segona meitat del segle XX, amb el *desarrollismo*; una època marcada per la construcció de la SEAT a Barcelona i l'arribada del turisme massiu, sobretot a la costa. Les conseqüències directes són l'increment de l'èxode rural, generat per un declivi de les oportunitats laborals en entorns rurals. Una gran majoria de la població es concentra, doncs, al litoral i al voltant de Barcelona. Quan es recupera la democràcia, la Generalitat intenta generar un pla territorial, de caràcter socioeconòmic, per tal de corregir aquesta situació de desequilibri: la llei de política territorial del 1983. És clar, doncs, que la conjuntura actual s'explica per

motius històrics i s'empara en una eina jurídica desfasada.

Des de l'administració s'ha fet un esforç per revertir aquesta centralització, però insuficient, i aquest esforç s'ha basat en l'accessibilitat, per tal que la població pugui desplaçar-se a la capital i pel litoral. El desequilibri s'ha accentuat. En els pocs casos que trobem a Catalunya on els serveis han estat traslladats, com seria el cas del Centre Tecnològic Forestal de Catalunya, actualment situat a Solsona, la retribució (i redistribució) de riquesa i recursos ha estat exitosa, amb una dinamització del territori significativa i l'atracció d'investigadores i població activa jove a la zona. Però és un cas aïllat; l'any 2005 es va fer una altra declaració d'intencions al Parlament, una proposta per tal de localitzar el Centre de Recerca de Renovables de Catalunya a Vandellòs, però finalment la Generalitat va decidir materialitzar-lo al 22@ de Barcelona. En l'actualitat es fa notòria, doncs, la manca d'una estratègia apropiada des del govern.

Tenint en compte tot el que s'ha esmentat anteriorment, aquest text ofereix, en primer lloc, un diagnòstic de les problemàtiques principals derivades de la manca de planificació territorial adequada a Catalunya. Aquestes problemàtiques són classificades en tres eixos: mobilitat, serveis i megaprojectes. En segon lloc, el document descriu un seguit de propostes per tal de revertir la situació actual. Les recomanacions han estat recollides durant els debats de l'Àgora de 100 en la segona fase del projecte Youth Act!, on van participar deu joves activistes i investigadores de diferents punts del territori català. Així, aquest article pretén ser un altaveu de les discussions que van tenir-hi lloc i de les idees presentades per totes les participants.

Diagnòstic de la situació actual: mobilitat, serveis, *megaprojectes*

De les problemàtiques causades per l'absència d'una política territorial catalana actualitzada es destaca, primerament, l'esquema de la xarxa viària. La xarxa viària es veu fortament marcada per un seguit de carreteres convencionals ben connectades, però amb vies d'alta capacitat insuficients i molt centralitzades. La falta de serveis de ferrocarril té implicacions energètiques, econòmiques i ambientals arreu. És a dir, les comunicacions i el transport públic entre els diversos territoris de Catalunya són insuficients i de cost econòmic elevat.

Encara que l'administració ha dissenyat un seguit de planificacions parcials i sectorials (com l'Eix pirinenc o l'Eix de l'Ebre), la vigència de la Llei de Política Territorial general de l'any 1983 demostra una insuficiència en l'abordatge dels reptes i necessitats actuals. En primer lloc, es denota una alta inversió en la construcció de carreteres, i per tant la prioritització del transport amb combustibles fòssils, de fort greuge ambiental. Un bon desplegament de la xarxa ferroviària i del transport públic seria una clara aposta per energies més sostenibles, i respondria a les necessitats de cada territori.

En segon lloc, es destaca la centralització de serveis i recursos, que es troben principalment a Barcelona i rodalies. És adequat adaptar els recursos invertits en serveis

d'acord amb el nombre d'habitants d'un territori, per poder oferir una capacitat adequada. Tanmateix, aquesta adequació de *volum* no hauria d'afectar la "cartera de productes" disponibles a tots els nuclis poblacionals arreu del territori. Actualment Catalunya pateix una insuficiència de serveis en zones rurals, que dificulten a la població poder realitzar algunes tasques importants, com per exemple cursar un grau universitari, l'accés a consulta mèdica, l'oferta cultural i d'oci o l'associacionisme. Això, al seu torn, pot arribar a repercutir també negativament en la conscienciació social o la formació d'espais de suport.

Catalunya pateix una insuficiència de serveis en zones rurals, que dificulten a la població poder realitzar algunes tasques importants, com per exemple cursar un grau universitari, l'accés a consulta mèdica, l'oferta cultural i d'oci o l'associacionisme

Així, la centralització de recursos genera un fort desequilibri territorial, que atribueix a les zones perifèriques ofertes laborals de poc valor afegit. Especialment, es fa esment de la inadequació d'infraestructures de la sanitat pública arreu del territori català. De manera paradoxal, aquesta situació també fa que les estudiants no empadronades a Barcelona que estudien a la ciutat tinguin dificultats per accedir a aquests serveis a la capital. La visió uniformista i sense sensibilitat per la realitat territorial s'ha fet també palesa de manera evident amb la implementació de mesures cautelars arrel de la pandèmia de la COVID-19, adoptades de manera uniforme al llarg del territori, sense tenir en consideració les diferents situacions socioeconòmiques entre comarques, com per exemple entre el Barcelonès i el Moianès. En aquest cas, l'anàlisi es focalitza també en els problemes que pateix la població rural per accedir a una sanitat pública adequada; certs serveis sanitaris, com centres que practiquin interrupcions d'embaràs, no es troben disponibles al llarg de tot el territori, com és el cas a les Terres de L'Ebre.

En tercer lloc, centrem la problemàtica en la localització desproporcionada de *megaprojectes* energètics en zones rurals. El 2017 es va desenvolupar a Catalunya una Llei de canvi climàtic que posava en valor l'energia renovable, mitjançant una generació distribuïda d'aquest tipus d'energia i una transició de base ciutadana [1]. Tanmateix, el desplegament d'aquesta llei en el decret de la Generalitat 16/2019 va ser insuficient i inadequat, amb criteris poc acotats [2]. Això ha provocat la liberalització del sòl rural a mans de gran empreses en 'terrenys marginals', un concepte que en el món de l'acadèmia s'entén com a '*green grabbing*' [3] o '*acumulació per despossessió*' [4], fet que provoca noves espacialitzacions de la natura i nous potencials de desigualtat [5]. És a dir, la manca de planificació energètica a Catalunya suposa l'obertura del territori a qualsevol projecte energètic i, en conseqüència, permet l'arribada d'inversions de grans multinacionals que desplacen a zones rurals aquestes infraestructures, i que no generen guanys ni llocs de treball en aquestes poblacions, ni n'eviten el despoblament, reproduint-les com a terres marginals o buides. La localització tan desigual al territori català accentua la dicotomia ciutat-camp, i és perjudicial per a les zones rurals, tant mediambientalment com a nivell econòmic, social, cultural i sanitari.

Actualment, el 80% de l'energia eòlica i solar generada a Catalunya prové de poblacions de menys de 1000 habitants, i el 65% es troba a mans de l'oligopoli de cinc grans empreses. A més, des d'una perspectiva global d'aquesta problemàtica, aquestes empreses sovint inverteixen també en altres activitats econòmiques contaminants, com l'extracció de petroli i, per tant, no només perjudiquen el territori català, sinó que guanyen força i poder explotant territoris d'arreu.

Propostes: *home salvat en poble*

Amb tot el que s'ha dit anteriorment, doncs, es fa evident la necessitat d'una actualització de la llei de planificació territorial del 1983, i d'una millor adaptació de la llei de canvi climàtic del 2017. Aquestes lleis s'han de realitzar des de l'apoderament ciutadà i la co-construcció; cada comunitat ha de poder decidir i adequar al seu context una política de territori i mobilitat que li sigui útil i beneficiosa. Des de l'administració pública cal facilitar el diàleg i l'intercanvi d'opinions i necessitats amb les ciutadanes. A continuació, s'exposen un seguit de prioritats destacades en l'exercici d'adaptació.

Primerament, en matèria de territori i mobilitat, cal millorar la xarxa de transport públic entre el camp i la ciutat. Això inclou el manteniment d'estacions de tren, la promoció i municipalització del transport públic i/o la creació d'una xarxa de transport compartit i eficient. El model de mobilitat ha de garantir que tothom es pugui desplaçar, de la forma més sostenible i econòmica possible, focalitzant-se en reduir la contaminació ambiental i el nombre de vehicles a l'espai públic. Per tant, es necessiten més fons públics destinats a transport i infraestructures. Cal descentralitzar, però, aquesta presa de decisions, per tal que cada població pugui implementar serveis més adequats al seu territori. En alguns casos, això inclourà la millora de la xarxa ferroviària; en altres, l'augment de flotes de microbusos de ruta flexible, i en altres la promoció de transport elèctric compartit. En són exemples *Som Mobilitat* [6] o la nova flota de bicicletes elèctriques a Cambrils [7]. En l'àmbit europeu, existeixen nombroses iniciatives de mobilitat compartida en zones rurals [8] [9].

La Unió Europea també ofereix un seguit de possibilitats de finançament per afavorir la transició ecològica i el desenvolupament tecnològic en el transport, fet que pot ajudar a finançar aquestes adaptacions arreu del territori. Des dels centres de decisió del país, doncs, cal assegurar l'aprofitament d'aquestes opcions i vetllar per tal que el pressupost de transport sigui re-distribuït correctament per tot el territori. A més, aquestes necessitats ja han estat contemplades pel pla nacional de recuperació econòmica, presentat per l'Estat Espanyol i aprovat per la Comissió Europea, que dedica de forma exclusiva un 16% dels fons europeus requerits per combatre la despoblació rural i fomentar el desenvolupament agrícola [10].

No tan sols és necessari millorar la comunicació arreu del territori, sinó que cal redirigir la necessitat de transport com a base de descentralització. Cal una reestructuració del model territorial que

s'adeqüi als nivells poblacionals i necessitats socioeconòmiques

Seguidament, no tan sols és necessari millorar la comunicació arreu del territori, sinó que cal redirigir la necessitat de transport com a base de descentralització. Així, cal una reestructuració del model territorial que s'adeqüi als nivells poblacionals i necessitats socioeconòmiques de les diferents regions. S'observen les vegueries com a eina útil d'administració i devolució de poders en aquesta matèria. Per tal de millorar la ineficiència detectada, es planteja la creació d'un *CAP mòbil*, una aplicació que permeti als habitants de zones més despoblades demanar serveis sanitaris mòbils habilitats, així com la possibilitat plena d'accedir als serveis municipals arreu del territori en motiu de l'activitat residencial/acadèmica/laboral, contrarestant les exigències del padró. Es fa notòria la necessitat de realitzar estudis específics per tal de conèixer la situació a cada punt del territori i poder oferir polítiques adequades i no generalistes; tenint en compte, per exemple, les necessitats de la gent gran, que habita en zones rurals en gran proporció.

Finalment, és urgent plantejar una nova adaptació de la llei de canvi climàtic del 2017, que ja tenia en compte aspectes de participació ciutadana i designació de zones de gran sensibilitat mediambiental. Des dels centres de poder de la capital es poden prendre nombroses mesures per tal d'aturar la prevaricació i especulació del sòl rural català; d'entre aquest ventall de mesures, destaca la lluita per aconseguir la sobirania energètica municipal. Són moltes les adaptacions que cal implementar a les ciutats, tant passives (rehabilitació energètica) com actives (canvis d'equips de bombes de calor o col·lectivització de calefaccions), així com l'aprofitament de teulades per obtenir energia fotovoltaica.

Estudis realitzats per l'administració exposen que l'aprofitament de teulades útils per la generació d'energia renovable podria proporcionar el 50% de l'energia utilitzada actualment a Catalunya [11], i aquest aspecte era també vigent en la llei del 2017, on es perseguia la proximitat entre producció i consum de l'energia, i la prioritització de l'aplicació de renovables sobre espais ja afectats per l'activitat humana. Tanmateix, es qüestiona l'origen de fabricació de la tecnologia necessària i es posa èmfasi en la importància primera de la reducció de consum (o *decreixement*), i de producció de proximitat en l'economia circular. A Barcelona ja trobem exemples d'edificis de consum gairebé zero, com la Fàbrica del Sol i altres edificis d'habitatge cooperatiu.

Es destaca, doncs, la promoció del cooperativisme energètic, comunitats energètiques i *prosumerships*. Aquest enfocament preveu la propietat de les infraestructures d'energia renovables per a la població afectada, com és el cas de la cooperativa energètica *Som Energia*. Països com Alemanya ho posen en pràctica: el 2010 ja es produïen 26.000MB d'energia eòlica, el 50% de la qual originada en projectes locals en mans de la ciutadania, i 15.000MB de fotovoltaica, 24% en mans de la ciutadania. Aquesta situació s'empara legalment sota el *Renewable Energy Act*, que atorga el 51% dels drets de vot a la població que habita a l'àrea on es col·loca el projecte, i que impedeix que altres *stakeholders* tinguin més d'un 10% cadascun [12].

Des de l'administració es podria augmentar el suport tècnic per a la promoció de comunitats energètiques

Es considera que, des de l'administració, es podria augmentar el suport tècnic per a la promoció de comunitats energètiques, així com lluitar per recaptar fons europeus disponibles per desenvolupar cooperatives del sector. El Pacte dels Alcaldes pel Clima i l'Energia (PAESC) és una altra bona eina que cal aprofitar [13].

Conclusió: lleis pioneres; desplegaments inadequats

Catalunya pateix actualment un fort desequilibri territorial, marcat per una gran concentració de recursos i serveis a Barcelona i rodalies. Aquesta situació, que s'accentua amb els plans del *desarrollismo*, genera problemàtiques arreu del territori català de caire social, econòmic i ambiental. La situació s'aborda des de l'administració amb la llei de política territorial del 1983, així com amb la llei de canvi climàtic del 2017, però ambdues eines han estat desplegades de forma inadequada i necessiten d'una actualització urgent. Aquest article recull un seguit de recomanacions per tal de resoldre la problemàtica actual i posa èmfasi en la participació ciutadana i la governança compartida, sobretot a les zones rurals afectades.

En matèria de mobilitat, es considera adequada la relocalització de serveis al llarg del territori, per tal de trencar amb la centralització i acumulació a Barcelona. Així, també es defensa un increment de la partida pressupostària destinada al transport públic fora de l'espai metropolità, per millorar la xarxa ferroviària en zones rurals on la població la necessiti, així com la promoció de flotes de microbusos de ruta flexible i transport elèctric compartit com a solucions innovadores i adaptades a les diferents realitats del territori català. En referència a la manca de serveis educatius, sanitaris i culturals adequats, es considera també la creació d'un CAP mòbil que doni abast a les poblacions més incomunicades, així com la modificació del padró com a eina limitant per obtenir serveis sanitaris arreu del territori. Novament es fa palesa la manca de pressupost destinat a l'abastiment de serveis fora de la capital i rodalies.

Prenent en consideració l'impacte negatiu generat per la col·locació de grans projectes de renovables en zones rurals de Catalunya, es fa una crida urgent a l'acotament de la llei de canvi climàtic del 2017, que ja posava en valor la proximitat de generació d'energia al lloc de consum, i la participació ciutadana, especialment en la formació de cooperatives energètiques locals. Així, es defensa la lluita per obtenir la sobirania energètica i la creació d'edificis de consum gairebé zero a les ciutats, aprofitant l'aplicació de renovables sobre espais ja afectats per l'activitat humana.

Finalment, s'esmenta el gran potencial dels fons europeus com a eina de finançament en la transició cap a un model territorial català més just, participatiu i ecològic. Entre d'altres, destaca el nou mecanisme de recuperació econòmica pels efectes de la pandèmia de la COVID-19, necessàriament alienat amb els objectius del Green Deal europeu.

Els fons europeus tenen un gran potencial com a eina de finançament en la transició cap a un model territorial català més just, participatiu i ecològic

Amb aquest exercici, doncs, es demana la inclusió de la ciutadania en la presa de decisions a Catalunya, concretament en la planificació territorial i de mobilitat, i inexcusablement la descentralització de l'activitat socioeconòmica i política des de Barcelona cap a la resta del territori. Així mateix, posem en valor les veus i lluites de les joves a Catalunya, que cal tenir en consideració no només perquè patiran les conseqüències futures de les polítiques públiques vigents, sinó perquè avui en dia formen part de la societat catalana. La creació d'espais intergeneracionals de participació ciutadana real és ineludible per tal d'aconseguir la justícia global.

REFERÈNCIES

- 1 — Generalitat de Catalunya (2017), *LLEI 16/2017, de l'1 d'agost, del canvi climàtic*. [Disponible en línia](#).
- 2 — Generalitat de Catalunya (2019), *DECRET LLEI 16/2019, de 26 de novembre, de mesures urgents per a l'emergència climàtica i l'impuls a les energies renovables*. [Disponible en línia](#).
- 3 — Fairhead, J.; Leach, M.; Scoones, I. (2012), "Green Grabbing: a new appropriation of nature?", *Journal of Peasant Studies*, vol. 39, núm. 02, pp. 237-261.
- 4 — Harvey, D. (2006), *Spaces of global capitalism: a theory of uneven geographical development*, London: Verso.
- 5 — Nalepa, R.; Bauer, D. M. (2012), "Marginal lands: the role of remote sensing in constructing landscapes for agrofuel development", *Journal of Peasant Studies*, vol. 39, núm. 02, pp. 403-22.
- 6 — Som Mobilitat (2021), "Mobilitat elèctrica compartida per a comunitats locals". [Disponible en línia](#).
- 7 — Diari Més (2020), "Cambrils estrena un sistema de bicicletes elèctriques compartides", *Diari Més digital*. [Disponible en línia](#).
- 8 — Rural Shared Mobility (2021), "SMARTA. Good practices". [Disponible en línia](#).
- 9 — LEONARD (2020), "Making rural mobility dynamic, a matter for society". [Disponible en línia](#).
- 10 — Gobierno de España (2020), *Recovery, Transformation and Resilience plan for the Spanish Economy*. [Disponible en línia](#).
- 11 — Institut Català d'Energia (2018), *PROSPECTIVA ENERGÈTICA DE CATALUNYA 2050 - PROENCAT 2050*. [Disponible en línia](#).
- 12 — European Commission (2020), *Energy communities: an overview of energy and social innovation*. [Disponible en línia](#).
- 13 — Diputació de Barcelona (2018), *Què és el PAESC?* [Disponible en línia](#).

Clara Calabuig Martínez

Clara Calabuig Martínez és assistent de recerca al Barcelona Lab for Urban Environmental Justice (BCNUEJ), on dona suport a les lluites de grups comunitaris de Barcelona pel dret a una ciutat justa i sostenible. Té un Màster en Governança, Desenvolupament i Polítiques Públiques per l'Institute of Development Studies i és llicenciada en Estudis Globals per la Universitat Pompeu Fabra. La seva recerca se centra en les temàtiques de desenvolupament sostenible, desigualtats i construcció de pau. També té experiència treballant en una ONG ambientalista interreligiosa a Jerusalem i està especialment interessada en la democràcia participativa i l'economia alternativa des d'un enfocament post-colonial i feminista.

Paula Niubó Obiol

Paula Niubó Obiol està finalitzant els estudis de Ciències Polítiques i de l'Administració Pública a la Universitat de Barcelona. Ha participat, des de sempre, en el teixit associatiu, especialment en el teixit cultural de la ciutat d'Alcanar, sent integrant de la Banda Municipal de Música d'Alcanar. Un dels seus principals interessos és el desenvolupament i la gestió de les polítiques públiques implementades en un territori determinat: les Terres de l'Ebre i les del Sénia, focalitzant-se en fomentar l'associacionisme cultural i de classe per demanar una millora en la gestió dels recursos, serveis i les infraestructures del territori, perquè pugui esdevenir una eina de canvi socioeconòmic feminista i just per a totes les ciutadanes del territori.